

Jarosław Kuczer¹

Baronowie w przedstawicielstwach reprezentanckich i administracji Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego na poziomie centralnym i lokalnym pozostającym pod bezpośrednim panowaniem dynastii Habsburgów w czasach nowożytnych (XVI–XVIII w.)

Streszczenie

Artykuł traktuje o partycypacji „stanu baronów” (*Herrenstand, Freiherrenstand*) w zgromadzeniach reprezentanckich Rzeszy Niemieckiej oraz krajów dziedzicznych Habsburgów od XVI do XVIII w. Dokonano w nim wartościowania udziału baronów w urzędach i najważniejszych gremiach Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych, najważniejszych urzędów w takich instancjach, jak sąd kameralny Rzeszy, rada nadworna Rzeszy, sąd dworski, a z drugiej strony przedstawiono rolę, jaką odegrali baronowie w życiu urzędniczym ziem dziedzicznych. Starano się w ten sposób, poprzez połączenie obu wątków, zwrócić uwagę na trudną do przecenienia wartość tej grupy dla istnienia państwa oraz wskazać jej szerokie aspiracje i zaangażowanie w życie publiczne. Taka bowiem samorealizacja odegrała niebagatelną rolę w wyznaczaniu kierunków polityki cesarzy, na trzy stulecia, tworząc częścią supremację baronów na urzędach centralnych i lokalnych.

Słowa kluczowe: Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego, Historia Niemiec, baron, baron Rzeszy, historia parlamentaryzmu, historia nowożytna, historia prawa, historia administracji

Początki urzędu i tytułu barona toną w mrokach historii. Ustalenie ich ewolucji od czasów średniowiecznych, a może i wcześniejszych do formy ustalonej w czasach nowożytnych nastrocza wiele trudności.

¹ Dr hab. Jarosław Kuczer, prof. UZ, Instytut Historii, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego, al. Wojska Polskiego 69, 65-762 Zielona Góra, email: j.kuczer@wpa.uz.zgora.pl, nr ORCID: 0000-0002-1344-3973.

W wymarłych już językach starofrankońskim oraz longobardzkim baron oznaczać miał „żołnierza” (*Krieger*), a zarazem „pana” (*Herr*), zawiadującego wojskiem (*Heermann*). Kolejno w języku longobardzkim pojawił się „baro” jako „urodzony wolnym”, który to termin rozszerzał się w przyszłości i na tereny europejskie, przetrwawszy nawet do XX wieku, a w formie szczątkowej i do czasów współczesnych. Kolejnym etapem było stosowanie zapisu „liber baro”, czyli „wolny pan”, który ostatecznie na obszarach niemieckojęzycznych przybrał postać *Freiherr*, *Freiin*. Podkreślał on niewątpliwie pozycję publiczną i prawną w systemie lennym Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego. W języku staro-średnio-wysoko-niemieckim mówiono o *vriherre*, *vriēr herre*, co oznaczało „wolnego szlachcica” (*freier Edelman*). Nie wydaje się, aby tytuł ten miał tak długą proveniencję, jak przykładowo tytuł hrabiego (Zedler 1733: 1699; Kazhdan 1991: 485–486; Blümmer i in. 1832: 165–166; Hüllmann 1830: 98; Beck, Wenskus 1973: 405–406; Dilcher 2004–2008: 220–223; Jarnut 1971: 1–28; Ohlberg 1991: 90–95; Tabacco 1980: 932–933). Z czasem pojawił się, czy może raczej został stworzony podział na baronów Rzeszy i baronów zwykłych. Ci pierwsi wraz z tytułem uzyskiwali określony urząd bądź bezpośrednio, choć jedynie potencjalnie (wyjaśnienie poniżej), wchodzili w skład sejmu Rzeszy (*Reichstag*). Drugi byli lennikami, często w prawie zwykłymi szlachcicami, o tytule honorowym jedynie, przez niektórych pisarzy XVIII wieku zaliczonymi nawet do szlachty niższej, choć z perspektywy społecznej wydaje się to niesłuszne (polemika pomiędzy: Loen 1752: 35–44; Pütter 1795: 19, 73 nn., 106 nn.). Z kolei w okresie nowożytnym nastąpił podział na baronów Rzeszy, tzw. rzeczywistych, i baronów Rzeszy jedynie tytularnych, których od zwykłych baronów odróżniał tylko prestiżowy, ulepszony tytuł. W literaturze polskiej nazywamy ich baronami tytularnymi (Kuczer 2013: 38–42).

Pierwszy, wczesnośredniowieczny, stan panów, baronów – *Herrenstand*, sięgając zachodnich granic Królestwa Czeskiego, omijał je jednak szerokim łukiem w kierunku Łaby. Kumulacja tytułów dotyczyła wówczas głównie terenów Nadrenii, wschodniej Frankonii i Hesji, Szwabii i doliny Elzy, Szwajcarii, Bawarii, Westfalii, Dolnej i Górnej Saksonii i wreszcie obu Austrii (Forst-Battaglia 1916: 16). W przyszłości zainicjowana w średniowieczu forma tej grupy rozwijała się już nie tylko na terenach kulturowo niemieckich, ale i tam, gdzie wzorce niemieckie przyjęły się z uwagi na bliskość terytorialną, migrację-osadnictwo lub zintegrowanie polityczne z cesarstwem – Czechy, inne kraje dziedziczne (*Erbländer*) takie jak Styria, Karyntia, Kraina czy Tyrol, a w przyszłości również Królestwo Węgier czy w formie kadłubowej Rzeczpospolita Obojga Narodów (Leupold 1789: 15–23).

Omawiany w artykule obszar terytorialny to Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego obejmujące Starą Rzeszę oraz kraje dziedziczne Habsburgów w okresie XVI–XVIII wieku. Przedmiotem artykułu jest zaś przedstawienie ram funkcjonowania i próba wartościowania udziału baronów w:

1. pracach gremiów przedstawicielskich w sejmie Rzeszy;
2. centralnych urzędach administracyjnych cesarstwa;
3. sejmikach krajów dziedzicznych;
4. najważniejszych urzędach krajów dziedzicznych.

Wymienione zagadnienia są ściśle ze sobą powiązane.

1. Udział baronów w pracach sejmu Rzeszy

Kariery baronów były często łączone z karierami wojskowymi, dyplomatycznymi czy dworskimi przy dworach cesarskim oraz w księstwach, hrabstwach czy baronatach Rzeszy. W odróżnieniu jednak od zintegrowanych „stanów” elektorów, książąt i hrabiów baronowie nie stworzyli nigdy własnego przedstawicielstwa i nie działali wspólnie, zwiernając szeregi jako stan baronów na poziomie sejmu Rzeszy. Nastąpiło to jedynie na szczeblach regionalnych, gdzie w sejmikach księstw posiadali wspólne ławy baronów, tzw. *Herrenstandbänke*. Do najpewniejszych ścieżek awansu należały kariery administracyjne, a ich rozpoczęcie, udana kontynuacja nie tylko podnosiły wartość całej grupy, ale i poszczególnych rodzin, którym udawało się następnie uzyskać nominacje do „stanu hrabiów” (*Grafenstand*), a nawet do grona książąt. Analiza zgromadzonego materiału sugeruje, iż najważniejszymi z karier administracyjnych były te kontynuowane w organach ogólnopaństwowych, w urzędach cesarskich, a równie ważne, choć rzadziej wzmiankowane, były prace na dworach większych państw-księstw i państw-hrabstw Rzeszy, takich jak Bawaria, Wirtembergia, Saksonia, Brandenburgia, Hesja, Hanower etc. W sensie publicznoprawnym „rzeczywiści” baronowie Rzeszy byli też władcami poszczególnych władztw Rzeszy, baronatów rozumianych jako majątki czy też „państwa” (majątek – pol. ordynacja ziemska – własność ziemska na zasadach fideikomissu). Łącznie z księstwami i hrabstwami ich liczba na omawianym obszarze, w zależności od okresu, wahała się od ok. 200 do 300 (do likwidacji Świętego Cesarstwa z inicjatywą Napoleona Bonapartego).

Najważniejszym celem badawczym, jaki należy tu postawić, jest próba odczytania roli i wagi baronów cesarstwa w życiu publiczno-administracyjnym, również z pewnymi odniesieniami do pozostałych

grup tytułarnych. Samo omówienie zagadnienia według podziału na Rzeszę Niemiecką i kraje dziedziczne uzasadnia natomiast fakt, iż oba byty polityczne tworzyły jedną całość cesarstwa w rozumieniu świata nowożytnego, choć miały różnorodną strukturę władzy państwowej. Nad obiema tymi częściami w XVI–XVIII wieku władzę zwierzchnią dzierżyli Habsburgowie.

Pierwszym i najważniejszym zgromadzeniem możnowładztwa, a następnie, w czasach nowożytnych, arystokracji, był sejm Rzeszy (*Reichstag*), który w istocie stanowił największe gremium przedstawicielskie cesarstwa (nie obejmował oczywiście części dóbr dziedzicznych Habsburgów). Baronowie nie posiadali w nim tak szerokiej reprezentacji jak hrabiowie czy książęta, co nie znaczy, że nie wpływali na jego funkcjonowanie. Książęta i hrabiowie posiadali w swojej tytulaturze niejednokrotnie i tytuły baronów.

Nominalnie uznaje się, iż sejm Rzeszy (jeśli możemy używać tej nazwy jako pewnej generalizacji) po raz pierwszy został zwołany w 777 r. w Państwie Frankońskim w czasach wojen saskich Karola Wielkiego. Dla tego okresu nosił on nazwę *Hoftag*, sejm nadworny, o znacznie węższej strukturze niż jego nowożytny odpowiednik. Jego skład sukcesywnie się powiększał aż do późnego XVI wieku ze względu na wzrost liczebności grupy książąt i hrabiów Rzeszy oraz ich ambicje zajmowania odpowiedniej pozycji oraz realizacji karier w służbie państwa (por. Kopnicka 2014). „Zarządzanie” owymi ambicjami nie było specjalnie łatwe dla domów panujących. Jeśli skład sejmu Rzeszy musiał zostać ograniczony, z pomocą przychodziło stworzenie tzw. sejmów okręgów cesarstwa. Sejmy Rzeszy odbywały się w tradycyjnie najważniejszych miastach państwa: w Norymberdze, Augsburgu, Wormacji, aż wreszcie na stałe sejm zagościł w Ratyzbonie. Wokół sejmu toczyła się całość życia politycznego państwa, łącznie z odbywaniem publicznych sądów czy wykonywaniem egzekucji na skazanych na banicję i infamię arystokratkach. W skład sejmu wchodził wyłącznie dostojnicy będący bezpośrednimi lennikami cesarza (Schieffer 2013: 37 nn). Sejm dzielił się na trzy kurie, mianowicie *Kurfürstenrat*, *Reichsfürstenrat* oraz *Städterat*. Pierwsza była kurią książąt kurialnych/elektorów posiadających prawo wyboru cesarza bądź konkurowania o ten tytuł. Było ich siedmiu, a po 1692 r. dziewięciu. W skład drugiej kurii wchodził pozostali książęta Rzeszy oraz hrabiowie Rzeszy, jak również książęta Kościoła, prałaci Rzeszy i wreszcie, interesujący nas, baronowie Rzeszy. Około 1800 r. grupę tę tworzyło 100 osób, a 63 z nich wywodziły się z kręgów świeckich. Trzecią izbę stanowili przedstawiciele miast Rzeszy (*Reichsstädte*) (Gmür 2008: 102 nn.; Gotthard 2003: 28–130).

W przeciwieństwie do właścicieli hrabstw czy księstw baronowie, z racji posiadania baronatu, nie weszli w posiadanie bezpośredniego lenna Rzeszy i z tego powodu nie zasiadali w sejmie Rzeszy. Sejm Rzeszy tworzyli przykładowo królowie (np. Królestwo Italii, *Regnum Italicum*, *Reichsitalien*, Królestwo Czech), namiestnicy prowincji (władztwo Breda), przedstawiciele kondominiów (Itter), przedstawiciele republik miejskich (Florencja, Genua, Gersau, Berno, Lucca, Lucerna), miast Rzeszy, wolnych miast Rzeszy (Hamburg), związków miejskich (*Zehnstädtebund*), „republiki chłopskiej” (Harmersbach w Szwajcarii), księstw-biskupstw, arcybiskupstw, klasztorów żeńskich, klasztorów Rzeszy, opaci i biskupi Rzeszy, reprezentanci baliwatów (baliwat Koblencji), przeorzy domów zakonnych, mistrzowie zakonów rycerskich, księżę-ceni hrabiowie, palatyni reńscy, margrabiowie, burgrabiowie, landgrabiowie, lecz nie baronowie. W odróżnieniu od hrabstw, ich majątki nie miały statusu książęcego bądź nie były lennami bezpośrednimi króla niemieckiego. W sejmie, tak w ławach świeckich i duchownych, było jedynie, lub aż, miejsce dla osób z tytułem księcia lub hrabiego. Ci mogli być właścicielami baronatów, ale nie z tej racji zasiadali w sejmie Rzeszy. Jak wspomniano, nadawany od przełomu XVI/XVII wieku tytuł barona Rzeszy pozostawał jedynie formułą kancelaryjną i honorową, nieposiadającą znaczenia dla „sprawności” polityczno-publicznej baronów na tym poziomie. Nie istniały bowiem *Reichsfreiherrschaften*, *Reichsbaronate* czy nawet szerszej grupy wolnych państw stanowych *Reichsfreiherr(landes)schaften* dające właścicielowi sprawność w zakresie zindywidualizowanej swobody politycznej. Jest to wątek niepodejmowany przez historiografię w ogóle, co pozostaje tym bardziej ciekawe, iż od czasów średniowiecza w sejmie pojawiali się rycerze Rzeszy (*Reichsritter*, inaczej też wolni rycerze, *freier Ritter*), właściciele tzw. władztw Rzeszy (*Herrschaft* Lindau, Lohn, Loen). Również w tzw. okręgach Rzeszy (*Reichskreise*) najniższym majątkiem Rzeszy pozostawały hrabstwa (*Grafschaften*), a właściciele choćby wymienionych władztw ziemskich (*Herrschaften*) posiadali właśnie tytuł księcia lub hrabiego (Jacobi, Krebel 1780: 282–369; Zeumer 1913: 222–245; por. też: Hartmann 2005; Gotthard 2003).

Jedynymi rodzinami, których przedstawiciele mogli zasiadać w sejmie Rzeszy, były równe księstwom w prawach wolne państwo stanowe Milicz oraz wolne państwo stanowe Syców położone na Śląsku. Był to wyjątkowy przypadek, zwłaszcza że dotyczył ziem stosunkowo późno włączonych do cesarstwa, a samo wolne państwo wykryształizowało się

przecież dopiero na przełomie XV–XVI wieku. Informacje o tym, choć wydają się rzetelne, są dość osobliwe i wymykają się do tej pory wykładanym zasadom. Pamiętajmy jednak, iż w okresie nowożytnym zarówno prawa, jak i zwyczaje były ze sobą nierozdzielnie związane i wyjątki od oficjalnych reguł były dość powszechne. Państwa te w okresie XVI–XVIII wieku pozostawały w rękach rodów Maltzan czy Dohna. Zwłaszcza w przypadku tej drugiej rodziny nie byłoby to niemożliwe, gdyż miała ona status burgrabiów (*Burgraf*), a tytuł ten w okresie średniowiecza miał proveniencją wyższą nawet od książęcej. Kiedy Abrahamowi zu Dohna nadano tytuł książęcy w 1600 r., ten ostentacyjnie go nie używał, bo uważał, iż jego ród ma wyższą hierarchię (Kuczer 2013: 34). Zasiadanie tych rodów w sejmie Rzeszy nadal jednak należy traktować z pewną ostrożnością, gdyż co do zasady cały obszar Królestwa Czech (*Königreich Böhmen*) na sejmie reprezentowany był przez króla Czech, najczęściej – choć nie zawsze – pozostającego jednocześnie cesarzem rzymskim. Z drugiej strony Maltzanowie, co zastanawiające, zostali przecież podniesieni do grupy baronów „rzeczywistych” Rzeszy (*Reichsfreiherrnstand*) na sejmie w Augsburgu w 1530 r., a więc wówczas, gdy Ferdynand I był jeszcze królem niemieckim. Dodajmy, iż nie znamy żadnego tego typu przypadku z wszystkich terytoriów Świętego Cesarstwa i ziem z nim zrzeszonych (Stranz 1854: 19; Sinapius 1720: 202–206). Istniejące baronaty Rzeszy, mimo iż były bezpośrednimi ziemiami podległości lennej Rzeszy, nie posiadały swej reprezentacji na sejmie z racji *ipso per se*. W tym sensie tytuł barona Rzeszy stanowił od XVI do XVII wieku rodzaj nieoficjalnego wyróżnienia stanowego, tytuł – dziś powiedzielibyśmy – wirtualny. Zwyczajnie tytuły baronów były rozbudowywane o formułę *Reichs-* lub *des Heiligen Römischen Reichs Freiherr*, choć wyróżniana pośród tabel rangowych forma „baron Rzeszy” nie była nigdy tytułem, który można by porównywać np. z tytułem hrabia Rzeszy. Baronowie w Rzeszy, w odróżnieniu od hrabiów Rzeszy i książąt Rzeszy, nie byli bezpośrednimi (*unmittelbare*) poddani króla i cesarza (mimo że czasem posiadali majątki, zwane często w literaturze polskiej zwyczajnie „państwami”). I tu podobnie zaznaczmy, iż liczne rodziny hrabiowskie miały wcześniej nadane tytuły baronowskie, jednak to nie z racji ich posiadania udzielano im dostępu do sejmu (Brňovják 2005: 8–9; Brňovják 2007: 333 i 339; Brňovják 2008: 203–223; Brňovják 2010: 143–164; Brňovják 2006: 26 nn.; Brňovják 2009: 221–222; Gindely 1886: 27–30; Ladanyi 1990: 19; Lünig 1711: 209–210).

2. Udział baronów w sprawowaniu centralnych urzędów administracyjnych

Przechodząc do kwestii udziału baronów w pracach ściśle administracyjnych, należy zwrócić uwagę na jeden z najważniejszych urzędów cesarstwa i samej Rzeszy, jakim był sąd kameralny Rzeszy (*Reichskammergericht*). Udział w jego pracach baronów, a szczególnie możliwość kierowania całością sądu, co umożliwiano głównie hrabiom i książętom, był ważnym osiągnięciem tak indywidualnym, jak i dla całości grupy. Sąd kameralny, istniejący od 1495 r. i powołany do życia przez Maksymiliana I, był zwoływany początkowo w Spirze, Frankfurcie nad Menem a od końca XVII wieku w Wetzlarze. Był instytucją dwuinstancyjną. Razem z radą nadworną Rzeszy (*Reichshofrath*) stanowił *clou* administracji państwa. Był najwyższą instancją odwoławczą, zwłaszcza w sprawach łamania tzw. prawa ziemskiego (*Landfriede*), co dotyczyło kwestii spornych arystokracji i duchowieństwa, ze sprawami zdrady i przewinień wobec zasad prawa lennego włącznie. Do sądu wpływały nawet pozwy o czary. Sąd kameralny rozpatrywał sprawy związane z burzeniem pokoju, kwestie banicji oraz przestępstwa natury finansowej. Z powodów militarnych jego siedziba była sześciokrotnie przenoszona. Pierwszym sędzią sądu kameralnego był sam cesarz, od 1235 r. dysponujący przydaną mu kancelarią – sądem nadwornym (*Hofgericht*). Ta jednak była kancelarią bardziej nadworną, osobistą, a więc sąd łączyła ścisła zależność z cesarzem, co przez lata budziło oburzenie stanów Rzeszy.

Omawiany tu sąd kameralny Rzeszy w swej niemal ostatecznej formule zaczął się kształtować dopiero w XV wieku. W efekcie stany Rzeszy wywalczyły sobie szeroki dostęp do niego na sejmie Rzeszy w Wormacji we wspomnianym 1495 r. Cesarz wydał nawet specjalny „porządek sądu kameralnego” (*Kammergerichtsordnung*). Na podstawie cesarskich wytycznych w skład sądu wchodziło do 24 asesorów (*Assessoren*) ze wszystkich okręgów Rzeszy, zwanych również sędziami kameralnymi (*Cammeralen*), tradycyjnie noszących się na modłę hiszpańską, co czyniło ich wyjątkowo rozpoznawalnymi. Wśród nich notujemy dużą liczbę urzędników z tytułem barona. Kolejnych wysyłali elektorzy, a z racji swego władztwa asesorów mianował też cesarz z ziem Burgundii i Królestwa Czech. Późniejsze zwiększenie liczby sędziów miało związek z wysyłaniem również osób kształconych w prawie (*Juristen*). Po wojnie trzydziestoletniej liczba asesorów wzrosła do 50 z ramienia stanów katolickich i 24 z ramienia stanów protestanckich. Podział ten wywodził się z 1647 r. Całości przewodniczyli naprzemiennie dwaj prezydenci senatu (*Senatspräsidenten*). Wówczas też w skład sądu

wchodzili elektorzy i wybrani księżęta Rzeszy oraz sędziowie kameralni. Na czele kancelarii stał kanclerz Rzeszy, którym był zwyczajowo elektor Moguncji. Należy bowiem pamiętać, iż sąd kameralny Rzeszy i kancelaria sądu kameralnego były ze sobą ściśle związane, a urzędnicy często dublowali się urzędami. Wśród urzędników wyróżniali się przedstawiciel cesarza, tzw. fiskał (*Fiskal*), kanclerze (*Kanzler*) oraz prokuratorzy (*Procuratoren*). Porządkiem dnia zawiadywała kancelaria Rzeszy (*Reichshofkanzlei*) wraz z dwoma kanclerzami. Pierwszym był arcykanclerz (*Erzkanzler*), a drugim, jego zastępcą – wicekanclerz (*Vizekanzler*, *Kanzler Assistent*). I na tych stanowiskach znaczną liczbę reprezentantów mieli do drugiej połowy XVII wieku kształceni w prawie baronowie (Hund 1557: 1508 nn.; Anderson 1996: 308; Hausenblasová 2002: 83–84; Schmid 1999: 1231–1237).

Możemy powiedzieć, iż była to instytucja niemal „zawłaszczona” przez hrabiów, szczególnie z uwagi na stanowisko prezydenta sądu. Na jego czele znajdziemy jednak i baronów, a znaczną ich grupę na urzędach kanclerskich, podczas gdy wśród sędziów (asesorów) dominowali już wykształceni szlachcice i mieszcianie. I tak notujemy tutaj jako prezydentów barona Georga Theseresa von Frauhofen (1569–1580), barona Cuno von Winnenberg und Beilstein (1580–1583), barona Philippa Franza Eberharda von Dalberg (1671–1693), barona Philippa Carla Antona von Groschlag zu Dieburg (1743–1757), barona Adolfa von Trott (1778–1790), barona Adama Friedricha Schenck von Stauffenberg (1804–1806). W XVII wieku, po wojnie trzydziestoletniej, równolegle do wyżej wymienionych prezydentów kamery z ramienia stanów katolickich równoległą funkcję sprawowali prezydenci wyznania augsburskiego: baron Johann Siegmund Carl von und zu Thüringen (1772–1800) oraz baron Franz Paul Christoph von Seckendorf (1800–1806). Liczba baronów rosła wraz ze wzrostem liczebności tej grupy, ale i paradoksalnie wraz z upadkiem znaczenia tytułu, który towarzyszył temu pierwszemu procesowi (Lobethan 1796: 37; Klöber 1785: 335). Łącznie w ciągu XVI–XVIII wieku urząd ten sprawowało ośmiu baronów, co zważywszy na jego elitarność, możemy traktować jako dość ważne osiągnięcie, nawet z perspektywy tylko karier indywidualnych, choć budujących znaczenie całej grupy. Przykładowo, jeśli hrabiów na tym urządzie notujemy 17, to na łączną liczbę 30 prezydentów baronowie stanowili niemal 30% obsady urzędu. Nie jest to przecież statystyka nieistotna.

Równolegle do sądu kameralnego funkcjonowała – rywalizująca z nim – rada nadworna Rzeszy (*Reichshofrat*). Również tutaj zasiadali baronowie. Obok sądu kameralnego Rzeszy była ona drugim najwyższym sądem w Rzeszy. Pierwszym sędzią był naturalnie sam cesarz ma-

jący swojego przybocznego radcę. Po zmianach z 1559 r. powołano na stałe urząd prezydenta (*Reichshofratpräsident*). Jemu podlegli byli wiceprezydent, wicekanclerz Rzeszy z rozbudowaną kancelarią nadworną Rzeszy oraz licznymi sekretarzami, pisarzami. Kanclerzem był zwyczajowo elektor Moguncji, osoba duchowna. Do gremium rady nadwornej Rzeszy mogli być powoływani nawet zwykli baronowie. Na czele rady stał prezydent, a zasiadający w niej byli radcami. Rada nadworna i sąd kameralny rywalizowały ze sobą, a ich relacje niejednokrotnie cechowała wrogość. Powodem tego były m.in. spory kompetencyjne. Nie został też wypracowany obyczaj postępowania względem podmiotów sądzonych. Rada nadworna Rzeszy i sąd kameralny Rzeszy wchodziły sobie więc w drogę w sprawach łamania pokoju ziemskiego, ochrony mienia, w sprawach cywilnych, apelacjach etc. W literaturze przedmiotu uważa się, że rada Hofburgu celowała nie tyle w wydawanie wyroków, ile w łagodzenie sporów, natomiast sąd wydawał konkretne wyroki, od których nie było już odwołania. Przykładowo będący przedmiotem rozważań baronowie, jeśli mieli być sądzeni, to wyłącznie przed obliczem radców Hofburgu, w związku z czym spływały do niego liczne protesty sądu kameralnego Rzeszy. Nadworna rada Rzeszy była też odpowiedzialna za sprawy związane z lennami Rzeszy, własnością cesarską i broniła nienaruszalności przywilejów cesarskich. Te same prawa rościł sobie sąd kameralny. Ponieważ cesarz był najwyższym sędzią, z czasem odbywające się w różnych miejscach jego pobytu sesje sądu kameralnego stały się uciążliwym obowiązkiem, a od czasów Habsburgów stale obradujących w Wiedniu nastąpiła era sądu miejscowego. Rada nadworna Rzeszy działała na mocy decyzji cesarskiej z 1498 r. Zarówno Maksymilian I, jak i Karol V pozostawali stale w Austrii.

Rada nie zajmowała się wyłącznie sprawami sądowymi, dzięki Ferdynandowi I (1558–1564) stała się też ośrodkiem władzy skupiającym zawodowych polityków. Pełnili oni zadania rządowe i administracyjne. Początkowo odpowiedzialna za sprawy państw poza Rzeszą, od czasów rządów Ferdynanda II (1619–1637) zaczęła koncentrować się wyłącznie na tym obszarze. Rada nadworna Rzeszy prócz kontroli przywilejów cesarskich miała pierwsze w historii prawo do cenzurowania druków i prasy. W jej ramach stworzono nawet komisję (ds.) książek (*Bücherkommission*). Skład rady był określany każdorazowo wraz z objęciem tronu przez kolejnego władcę. Śmierć poprzednika – lub abdykacja – oznaczała rozwiązanie gremium. Najwyższym sędzią i przewodniczącym, prezydentem był cesarz. Zastępował go wiceprezydent (*Vizepräsident*), którym z reguły był wicekanclerz Rzeszy (*Reichsvizekanzler*). Kolejnymi urzędnikami byli pisarze, sekretarze, kanceliści, etc. Ważne

ciało sądownicze stanowili wspomniani radcy (*Beysitzer*). Ich liczba stale rosła. W XVI wieku było ich do 18, wiek później już 24, a z początkiem XVIII stulecia 30. Pewna część z nich była wybierana z protestantów już przed pokojem westfalskim. Rada powoływała często specjalne komisje do rozpatrzenia konkretnych spraw. Przy radzie czynni byli też przedstawiciele stanów, których nazywano agentami (*Reichshofratsagenten*). W okresie XVI–XIX wieku spośród 32 prezydentów znajdziemy jedynie dwóch baronów na tym urzędzie. Wagę ich udziału w pracach podnosił nieznacznie fakt, iż cieszyły się one wielokadencyjnością. Prezydentami byli baron Philipp von Winnenburg (1563–1576) i baron Johann von der Reck (1637–1647). Zastanawiająca jest ta dysproporcja pomiędzy szczególnie dużą reprezentacją hrabiów i nieznaczną baronów, choć wyjaśnienie może być dość banalne. Instytucja ta była osadzona przy dworze wiedeńskim, do którego dostęp mieli z pisanych reguł wyłącznie hrabiowie i książęta, jako ministrowie lub urzędnicy nadworni. Fakt, że przebili się tutaj dwaj przedstawiciele „stanu” baronów, możemy traktować jako ważne osiągnięcie (Fabri 1786: 528 nn.; Hochedlinger, Mata, Winkelbauer 2019: 316; Sellert 1999: 31–109; Gmoser 2014: 2–210; Geschlisser 1942: 115–129; Pauli 1753: 5; Auer 1997: 117–130; Ehrenpreis 1999: 27–46, 293; Sellert 1980: aneks).

Kolejnym szczególnie istotnym urzędem była kamera dworska (*Hofkammer*), zajmująca się głównie finansami cesarstwa. Ogrom materiałów jest przechowywany dziś w *Hofkammer- und Finanzarchiv*, Austriackiego Archiwum Narodowego w Wiedniu. Rachowano tam naturalnie dochody i rozchody dworu i państwa. Komerse dworskiej podlegały poszczególne kamery, m.in. bardzo ważna śląska, dolnoaustriacka, czeska, węgierska. Był to rodzaj izby obrachunkowej, która posiadała swoje filie w części państw dziedzicznych Habsburgów (*Erblande*) i te właśnie obejmowała (Rzesza wносиła osobne daniny). Na czele skarbu państwa stał skarbnik generalny (*General-Schatzmeister*). W historii kamery dworskiej znajdziemy aż 17 okresów urzędowania baronów na stanowisku prezydenta i 15 prezydentów z tej grupy (dwóch było powoływanych w różnych, nienastępujących po sobie okresach kadencyjności). Z czasem, wraz ze wzrostem liczby tytułów hrabiowskich, hrabiowie zaczęli wyjmować z rąk baronów możliwość jego obsadzenia. W porównaniu do hrabiów, których na stanowisku prezydenta było 19, baronowie stanowili niecałe 45% ogółu powołanych na ten urząd (z pominięciem opata Lilienfeld Ignaza Krafsta). Okresy sprawowanych urzędów przez hrabiów i baronów nie różniły się od siebie specjalnie. Dla obu stanów w sumie było to półtorawieczce. Jak wykazała jednak analiza, hrabiowie sprawujący urząd prezydenta wywodzili się ze

wcześniejszych rodzin baronowskich, co mocno zmienia perspektywę postrzegania udziału omawianej grupy w pracach całej instytucji oraz rozwoju tej grupy jako całości. Wśród wzmiankowanych 15 baronów znaleźli się: Hans von Grünbühl (1527–1549), Philipp von Breuer (1550–1556), Erasmus von Gera (1556–1567), Reichard Streun von Schwarzenau (1567–1576), Christoph von Althan (1577–1579), Ferdinand Hofmann von Grünbühl (1580–1601), Wolf von Unverzagt (1602–1605), Jakob von Mollard (1605–1606), Helmhart von Jörgen (1606–1608), Paul von Krauseneck (1608–1612), Hans von Urschenbeck (1612–1613), Seifried Christoph von Breuner (1613–1615), Gundacker von Liechtenstein (1615–1616), ponownie Seifried Christoph von Breuner (1618–1619) i Gundacker von Liechtenstein (1619–1623), dalej Maximilian von Breuner (1630–1634), Christoph von Abele (1680–1683). Abele był ostatnim baronem na tym stanowisku. Według dopisków i załączonych komentarzy prezydent kamery był mocno zaangażowany w prace urzędu do końca wojny trzydziestoletniej. Później urząd ten stał się tytułarny, a rzeczywiste prace były prowadzone przez wyznaczanych komisarzy oraz urzędników. Byłoby to zresztą dość charakterystyczne dla późniejszych beneficjentów tego urzędu z tytułem hrabiego. W zasadzie w wielu częściach cesarstwa obserwujemy taką sytuację. Możliwe nawet, iż mianowani na to stanowisko hrabiowie zwyczajnie nie posiadali odpowiedniego wykształcenia czy doświadczenia, gdyż pośród urzędników szczebla doradczego znajdziemy już głównie baronów. Ponadto, co interesujące, właśnie z tym okresem wiąże się w ogóle „moment” powierzania tego urzędu hrabiom (*Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Niederösterreichische Gedenkbücher*, t. 31, s. 267–289).

3. Reprezentacja baronów w pracach sejmików krajów dziedzicznych

Przechodząc do problemu inicjatywy baronów w ciałach parlamentarnych i urzędach w drugiej części państwa, krajach dziedzicznych domu habsburskiego, powinniśmy zwrócić uwagę głównie na ich poszczególne części składowe. Tutaj baronowie mieli znacznie liczniejszą reprezentację niż w Starej Rzeszy. W krajach dziedzicznych byli wręcz nadreprezentowani, często posiadali swoje własne ławy w sejmach poszczególnych księstw pozostających pod bezpośrednim zwierzchnictwem Habsburgów. I na tym poziomie grupa ta wytworzyła rodzaj silnej identyfikacji, a możliwe, że i poczucia wspólnoty. W tychże sejmach podział na *Herrenstand* i *Ritterstand* (baronów i rycerzy) był czymś nie-

mal stałym, a wiele rodzin baronowskich, zwłaszcza pod koniec XVII wieku, obłaskawianych tytułem hrabiego nadal zasiadało w ławie baronów. Wszystkie one opierały się na występującym tam podziale stanowym. Przykładowo w Tyrolu od 1390 r. istniał sejmik z podziałem na duchowieństwo, baronów, rycerzy i mieszczaństwo. Co ciekawe, ten ostatni zbierał się już od XIII wieku na terenie hrabstwa Botzen, czyli w centralnej części tegoż uksiążęconego hrabstwa Tyrolu (*Gefürstete Grafschaft Tirol*). Podobnie podzielony na ławy był istniejący od 1465 r. sejmik karyntki (*Herzogtum Kärnten*). Miał on osobną ławę panów (*Herren*), a więc pozostającą przy tradycyjnej nazwie ławę baronów. Karyntia posiadała wyższy status niż Tyrol, gdyż była księstwem „wyższym” (*Herzogtum*) o proveniencji księstw średniowiecznych, podczas gdy Tyrol został księstwem dopiero w czasach nowożytnych i to, jak się wydaje, księstwem niepełnym, bo nigdy nie uzyskał formalnego uznania w tytule. Kolejny sejmik, styryjski (*Herzogtum Steiermark*), istniał przynajmniej od 1412 r., a w Austrii Dolnej i Górnej (*Unter der Enns, Ober der Enns*) sejmiki zawiązały się odpowiednio w latach 1402 i 1404. Wyodrębnienie w nich ławy panów nastąpiło już w momencie ich powstania. Wchodzące w skład konglomeratu państw Królestwo Czech posiadało skonsolidowany sejm wydziałowy Królestwa Czeskiego w Pradze, powołany do życia w 1500 r. i również w podobnym podziale na *Herrenstand* i *Ritterstand*.

W większości ziem wyłonienie się stanu panów związane było z osłabieniem politycznym stojącej na przeciwstawi grupy rycerzy i przeznaczeniem mu odpowiedniego, niższego miejsca w hierarchii. Obie grupy starały się z czasem równoważyć wzajemnie dzięki gwarancjom sprawowania najwyższych urzędów, gdyż w praktyce jeszcze w XVI wieku wejście nieszlachcica (nawet rycerza uznawanego za szlachcica nietytularnego) do stanu panów tych ziem było mało prawdopodobne, choć możliwe. Podobny podział występował w sejmikach księstw śląskich. W każdym z nich już od XV wieku wymieniany był „stan panów” przed „stanem rycerzy”, a więc ława baronów i ława rycerzy. Wyjątkiem od tej reguły był dla wszystkich krajów dziedzicznych Sejm Śląski (*Schlesischer Fürstentag* lub określano go opisowo *Fürsten und Stände*). Tam od przełomu XV i XVI wieku baronowie zasiadali zarówno w kurii książęcej, jak i kurii rycerskiej ze szlachtą nietytularną. W pierwszej kurii zasiadało czterech, a po 1697 r. sześciu z nich, w drugiej taką możliwość posiadało do 20/24 baronów z racji wyboru ich na posłów reprezentujących szlachtę poszczególnych księstw dziedzicznych. W kurii książąt tego sejmu znajdziemy w różnych okresach przykładowo baronów von Schönaich, von Maltzan, von Kurzbach, von Haugwitz, von

Turzo, von Promnitz, von Henckel, von Donnersmarck, zu Dohna, von Hatzfeld, von Schaffgotsch (Lukowsky 2003: 2; Metz 2009: 144–178; Hassenpflug-Elzholz 1982: 437; Malý, Pánek, Janiš 2001; *Der Röm. Kays. auch zu Hungarn und Böheim, [et]c. Königl. Majestät Ferdinandi des Andern, [et]c. Verneuerte Landes-Ordnung...*, 1627: 34–38). Zaanżowanie baronów w prace sejmików południowych państw habsburskich podobne było do możliwości, jakie oferowały realia północnych części władztwa Habsburgów. Tutaj właśnie w poszczególnych księstwach dziedzicznych, gdzie cesarz był jednocześnie księciem, istniały sejmiaki o nie tyle podobnej, ile nawet identycznej strukturze. Na uwagę zasługuje pewna niezborność rozwojowa późno powołanego Sejmu Śląskiego, którego budowa wynikała ze skomplikowanej struktury społecznej, późniejszego przyjmowania wzorców kulturowo niemieckich oraz siły tutejszych książąt – stopnia ich udzielnosci względem cesarza. O ile w Sejmie Śląskim nie było osobnej kurii panów, o tyle w księstwach istniała ona już od czasów wczesnonowożytnych. Powtórzmy, baronowie mieli możliwość zasiadania zarówno w kurii książąt, jak i kurii rycerstwa właśnie. Wydaje się, iż potencjalnie zwiększało to możliwość ich oddziaływania na lokalną politykę.

W odniesieniu do supremacji obsady baronów w życiu publicznym zgromadzeń już od XVI wieku widzimy znaczną ekspansję szlachty tytularnej, w XVI stuleciu wyłącznie z tym tytułem. W prowincjach Dolnej i Górnej Austrii w XVI wieku z uwagi na aktywne starania szlachty podzielono nawet baronów z tamtejszego *Herrenstandu* na „starych” i „nowych”. W ten sposób stare rody baronowskie pragnęły zagwarantować sobie na przyszłe trzy pokolenia wyłączność dostępu do ławy panów. Ten nowy twór nazywano też rudolfskim stanem panów, od imienia cesarza. Erygowano go na mocy przywilejów monarchicznych z 2 czerwca 1588 r. i 27 czerwca 1593 r. Tylko w przypadku szczególnie zasłużonych osób można było skrócić tę procedurę, lecz co ciekawe, przetrwała ona aż do XVIII wieku (Schimka 1967: 32–33). Co interesujące, na obszarach obu Austrii jeszcze w średniowieczu baronowie byli wyżej uprzywilejowani niż hrabiowie, którzy w okresie XI–XV wieku zostali nawet wyparci w prawach i z życia publicznego tamtejszych części państwa. Historie średniowiecza i czasów nowożytnych wyznaczało istnienie takich rodzin baronowskich, jak Rappoltstein, Weinsberg, Bolanden, Limpurg, Rechberg, Waldburg (Dungern 1908: 186–189). Głosy baronów, posiadaczy władztw (*Herrschafften*), którym udało się wyalienować je spod prawa cesarskiego, były silnie ciężące na decyzyjności Habsburgów i ich polityce (Scheidt 1754: 192 nn.).

4. Udział w sprawowaniu najważniejszych urzędów krajów dziedzicznych

Przechodząc do analizy ostatniego problemu niniejszego opracowania, czyli partycypacji baronów w urzędach krajów dziedzicznych, zauważmy iż w XIV i XV wieku, wymusili oni rozluźnienie zasady zawierania małżeństw jedynie przez równych urodzeniem (*Ebenburtsrecht*) i zaczęli przejmować niedostępne im wcześniej hrabstwa. Z perspektywy urzędów lokalnych można dostrzec dużą liczbę baronów, zazwyczaj starostów/namiestników (*Landeshauptmann*), urzędników królewskich, książęcych, ale i urzędników stanowych. O te bowiem urzędy w prowincjach starali się baronowie poszczególnych ziem i do drugiej połowy XVII wieku je uzyskiwali. Ta w pewien sposób płynna cezura związana była z tym, iż po wojnie trzydziestoletniej (1618–1648) rozpoczęta została budowa stronnictwa cesarskiego i szczególnie przyspieszona procedura nadawania tytułów. Dlatego też licznych baronów podnoszono do rangi hrabiów, a coraz większa liczba hrabiów szukających przestrzeni samorealizacji w życiu publicznym prowadziła do częściowego wypierania baronów z ważniejszych urzędów. Zresztą sam tytuł barona tracił powoli na znaczeniu. Znamienne jest też, że od XVII wieku, zgodnie z tendencją niemal błyskotliwych karier baronów i wkraczania w świat hrabiów, drogą awansów urząd ten przejęli głównie ci ostatni. Wówczas baronowie byli mianowani zazwyczaj na ich zastępców (*Stellvertreter*). Gdyby spojrzeć na sam XVI wiek, znaleźlibyśmy na tych urzędach niemal wyłącznie baronów.

Zwieńczeniem awansu było nawet sięgnięcie po urząd *Verwesera* (tu: namiestnika) księstwa Austrii i w efekcie zapewnienie rodzinom baronowskim pozycji realnie silniejszej od wielu rodów książęcych w Rzeszy (Scheidt 1754: 251–430; Titze 1932: 26 i 43–46; Bumke 1964: 140). Ostatecznie urząd ten został przekształcony w urząd starosty (*Landeshauptmann*), łączony z urzędem sędziego ziemskiego już w XIII wieku (czasowo po 1281 r. i ostatecznie w 1458 r.). W okresie XVI–XVIII wieku, po podziale administracyjnym na Austrię Dolną i Austrię Górną (oba o statusie księstw), przykładowo w Księstwie Austrii Górnej funkcję namiestnika pełnili baronowie Wolfgang von Polhein (1502–1512), Leonard von Harrach, Sigmund von Lamberg-Orteneck-Ottenstein (1590–1592), Hans Jakob von Greinburg (1592–1602), Hans Haim von Reichenstein (1603–1605), Georg Simgund von Lamberg (1605–1606), następnie stanowisko to zwane też zamiennie w dokumentach kancelaryjnych urzędem starosty, komisarza (*Kommissar*) lub gubernatora (*Gubernator*) objęli Hans Heinrich von Saalburg i ponownie starosta,

zwany również prezydentem (*Präsident*) Johann Georg Leo von Hohe-neck (1742–?). Od drugiej połowy XVII wieku do końca istnienia Świętego Cesarstwa urząd starosty obejmowali już przede wszystkim hrabiowie, często wywodzący się z grupy wcześniejszych baronów (Putschögl 1968: 265–287; Petrin 1792: 16).

W uksiążęconym Księstwie Tyrolu wśród 35 starostów, zwanych po 1748 r. gubernatorami, znajdziemy 11 baronów: każącego się często zastępować z powodu prowadzonych „interesów” barona Nicolausa von Firman (1488–1498), Georga von Firman (zm. 1540), Hansa Jacoba von Fels (1541–1551), Johanna III von Trautson (1551–1589), Wilhelma von Wolkenstein (daty nieznane), od wybuchu wojny trzydziestoletniej Jakoba Andrä von Brandis (1606–1628), Hansa von Wolkenstein-Rodenegg (1628–1636), Veita Benno von Leonburg und Vorst (1647–1651), Antona Girardi von Stein am Calliano (1651–1660), Wenzla von Kosiak (1787–1790), Johanna von Leonburg (1751–1812). Wśród nich było wielu generałów, dyplomatów i osób zaufanych dworu wiedeńskiego (Ladurner 1865: 1–40).

W księstwie Styrii na 19 starostów znajdziemy jedynie 4 baronów. Większość w XVI wieku stanowili szlachcice zwykli, a od XVII wieku hrabiowie. Wymienić tu możemy barona Georga von Herberstein (1556–1560, druga kadencja przypadła na lata 1590–1586), Siegmunda Friedricha von Herberstein (1595–1620) oraz Georga von Stubenberg (1687–1703). Herbersteinowie byli zresztą rodziną, która w XVII wieku sięgnęła po najwyższe zaszczyty i urzędy na terenie wszystkich krajów dziedzicznych Habsburgów (Naschenweng 2002: 23–40).

W Karyntii na 23 starostów odnajdziemy 5 baronów. Ich nazwiska to Christoph von Khevenhüller (1540–1557), Christoph von Thanhausen (1557–1565), Georg von Khevenhüller (1565–1587), Georg Sigmund von Paradeiser (1636–1648), Georg Andre von und zu Kronegg (1649–1665). Byli oni notowani i w XIX wieku, po okresie wyznaczonym przez ramy niniejszego opracowania (Webernig 1987: 55–61).

W Czechach właściwych (*Böhmen*) w ręce baronów reprezentowanych oddano urzędy nadhrabiiego zamkowego (*Oberstburggraf*) zarządzającego administracją Hradczan, nadkanclerza (*Oberkanzler*) prowadzącego kancelarię, głównego skarbnika ziemskiego (*Oberstlandkammerer*) egzekwującego działania władzy skarbowej, głównego marszałka dworu (*Oberstlandhofmeister*) kontrolującego funkcjonowanie dworu oraz najwyższego sędziego ziemskiego (*Oberstlandrichter*) (Mały, Pánek, Janiš 2001: 24; *Der Röm. Kays. auch zu Hungarn und Böheim, [et]c. Königl. Majestät Ferdinandi des Andern, [et]c. Verneuerte Landes-Ordnung...*, 1627: 34–38). W okresie rządów Ferdynanda II (1619–1637) przyjęło się

też, iż pan sprawował urząd głównodowodzącego armii (*General-Oberst*), podczas gdy reprezentant rycerstwa czeskiego funkcję feldmarszałka (*Ober-Feldmarschall*) (Strantz 1854: 24). Ponadto w Czechach system administracyjny już w XV–XVI wieku dzielił kraj na 14 okręgów istniejących tu do 1714 r. Na ich czele stali dwaj reprezentanci – jeden z *Herrenstandu* i jeden z *Ritterstandu*. W późniejszym okresie urząd starosty każdego z nich obsadzany był wymiennie przedstawicielami obu stanów (Bůžek 1996: 53–55). Tam mająca wejść symbolicznie w wiek nowożytny arystokracja opiewała teraz na 47 *starodávnych rodů panských* (*starožitných panských rodu*). Na ich czele stał wielce sławetny ród baronów z Rožmberka. Były to najznamienitsze rody, które w przyszłości zdecydowanie występowały przeciw powiększaniu swego grona i optowały za obwarowaniem takiej ewentualności ścisłymi regulami (Mata 2004: 53–54).

Na Śląsku zaś w samym XVII wieku, kiedy to hrabiowie przejmowali urzędy starostów, notujemy nadal baronów na urzędach wyższych. W największych księstwach świdnicko-jaworskim, głogowskim i opolsko-raciborskim od samego momentu reorganizacji administracji królewskiej w 1629 r. zanotowano odpowiednio 4, 3 i 2 starostów księstw z tytułem barona. Po rzeczonyj dacie w pierwszym księstwie byli to baron Heinrich von Bibran (1627–1637), baron Otto von Nostitz (1651–1666), baron Christoph Leopold von Schaffgotsch (1666–1692), baron Hans Friedrich von Nimptsch (1672–1692); w księstwie głogowskim – baron Maximilian von Gersdorf (1637–1643), baron Johann Franz von Barwitz zu Fernemont (1652–1668), baron Georg Abraham von Dyhern (1668–1671), a w księstwie opolsko-raciborskim Friedrich von Oppersdorff (1625–1636) i baron Franz Wilhelm von Larisch (1719–1723). O ile na Śląsku do XVII wieku nie notowano hrabiów i jeszcze w XVI stuleciu (do 1629 r.) urzędy starościńskie pełniły wyłącznie liczne osoby z tytułem barona, o tyle porównując liczbę baronów i hrabiów z okresu 1629 do 1741 r., czyli momentu przejścia prowincji przez Królestwo Prus, mówić będziemy o 20–40-procentowej partycypacji tych pierwszych na omawianym urzędzie. Podsumowując cały okres nowożytny, możemy mówić o okresowej przewadze baronów na urzędach w XVI wieku, a od połowy XVII stulecia przynajmniej o udanej rywalizacji z hrabiami (Grotenfeld 1874: 45–48; Kozák 2008: 351; Gryphius 1653 [b.n.s.]; Kuczer 2008: 273–274; Kuczer 2010: 187–204; Weltzel 1874: 19; Hatałska-Rygorowicz 2000: 1–4).

Prócz urzędu starościńskiego horyzont państw dziedzicznych uzupełniały w poszczególnych ziemiach takie urzędy i funkcje, jak zastępca starosty, marszałek ziemski, kanclerz, podkanclerz, sędzia sądu dworskiego,

asesorzy, starostowie okręgów, dyrektor kamery królewskiej (w niektórych ziemiach książęcej), jego zastępcy i in. W zależności od terytorium administracyjnego części krajów dziedzicznych, struktura ta była bardziej bądź mniej złożona. Czasami ich oryginalne nazwy różniły się od siebie, były to jednak przypadki szczególnie rzadkie, gdyż nomenklatura nazewnicza została przez Habsburgów narzucona w oparciu o język wczesnonowo-wysoko-niemiecki, którego forma była w użyciu do ok. 1650 r., jednak jej poszczególne elementy przetrwały w formie kancelaryjnej niekiedy nawet do dziś. W ziemiach Krainy, Styrii czy Karyntii funkcjonowały obejmowane głównie przez baronów urzędy stanowe marszałka ziemskiego, sędziego ziemskiego, pisarzy ziemskich, radców ziemskich, syndyka ziemskiego. Hrabiowie, jak już sugerowano, nie byli zainteresowani urzędami, które wymagały od nich szerszych kompetencji, zadowalając się tymi urzędami, które mogły być przez nich traktowane głównie jako rozwinięcie ich społecznej reprezentacji. Udział w sprawowaniu najważniejszego urzędu w prowincji przez baronów był zresztą dość oczywisty, zwłaszcza że w poszczególnych ziemiach liczba rodzin posługujących się tym tytułem nieustannie rosła. Przykładowo w Dolnej Austrii (*Unter der Enns*) zwiększyła się ona z ok. 40 w XV stuleciu do ok. 100 w XVII wieku (Putschögl 1968: 265–287; Petrin 1792: 16).

Uwagi końcowe

Prócz wyżej opisanych przykładów i zestawień szczególnie ważnym wyznacznikiem aktywności i roli grupy baronów w ziemiach Świętego Cesarstwa Rzymskiego były również ich kariery. Analiza licznych przypadków wskazuje, iż najważniejszymi kierunkami awansu były prace w administracji, wojsku i dyplomacji. W odniesieniu do karier baronów często możemy mówić o karierach dworskich. Baronowie jako panowie z *Herrenstandu* w rzeczywistości mieli też szeroki dostęp do dworów regionalnych, prywatnych – elektorskich, książęcych, hrabiowskich, a nawet do dworu wiedeńskiego. Pewien niedosyt budzą efekty analizy udziału baronów w pracach sejmu Rzeszy. Do końca XVIII wieku ta część sceny politycznej nie mogła ulec zmianie, głównie z uwagi na ostateczne zamknięcie się struktur parlamentu w okresie XIII–XV wieku (1422 – wydanie Matrykuły Wormackiej, ostatecznego składu sejmu Rzeszy). Z pewnym zaskoczeniem możemy przyjąć natomiast reprezentatywność grupy baronów na głównych urządach najważniejszych instancji urzędniczych cesarstwa, pamiętając, iż wśród pracowników niższego szczebla było ich znacznie więcej niż tych wzmiankowanych.

Trzeci aspekt rozważań stanowiło zaangażowanie baronów w prace zgromadzeń krajów dziedzicznych Habsburgów. Tutaj statystyka wskazuje na stałą dominację i pierwszeństwo nad grupą rycerstwa oraz często nad – pojawiającymi się dopiero w XVII wieku – hrabiami. Czwarta z omawianych kwestii ukazuje baronów jako głównych beneficjentów urzędów starostów/namiestników tych ziem. Jak wskazywaliśmy, z biegiem czasu musieli oni silnie rywalizować z coraz silniejszą grupą hrabiów, choć i hrabiowie nie wzięli się znikąd. W większości, prócz silnego procesu migracyjnego w Królestwie Czech po wojnie trzydziestoletniej, wywodzili się z wcześniejszych, miejscowych rodów baronowskich.

Literatura

- Anderson P., 1996, *Lineages of the Absolutist State*, London.
- Auer L., 1997, *Das Archiv des Reichshofrates und seine Bedeutung für die historische Forschung* [w:] *Friedenssicherung und Rechtsgewährung*, red. B. Diestelkamp, I. Scheurmann, Bonn.
- Beck H., Wenskus R., 1973, *Arimanni* [w:] *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, t. 1, Berlin – New York.
- Blümmer, Krug, Heinroth [brak imion] (red.), 1832, *Leipziger Literatur Zeitung für das Jahr 1832*, t. 2, Leipzig.
- Brňovják J., 2005, *Erb a přídomek – atributy českých nobilitaci císaře Karla VI.*, „Genealogické a heraldické informace“, nr 7.
- Brňovják J., 2006, *Nobilitační politika císaře Karla VI v českých zemích 1712–1740*, Ostrava.
- Brňovják J., 2007, *Otázka konfese Slezanů v nobilitačních řízeních České dvorské kanceláře za vlády císaře Karla VI. a tzv slezský inkolát* [w:] *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, red. Z.R. Nešpor, Ostrava.
- Brňovják J., 2008, *České nobilitace podnikatelů v období vlády císaře Karla VI. (1712–1740). Nobilitace – stavovství – merkantilismus* [w:] *Šlechtic podnikatelem, podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.-19. Století*, red. J. Brňovjak, A. Zářický, Ostrava.
- Brňovják J., 2009, *Nobilitační řízení české dvorské kanceláře v 1. polovině 18. století a jeho písemnosti s přihlédnutím k dalšímu vývoji do zániku habsburské monarchie* [w:] *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním*, red. Z. Hojda, H. Pátková, Praha.
- Brňovják J., 2010, *Nobilitace české dvorské kanceláře v II. polovině 17. století a I. polovině 18. Století* [w:] *Szlachta europejska w strukturach lokalnych XVI–XVIII wieku*, red. M. Konopnicka, J. Kuczer, W. Strzyżewski, Zielona Góra.
- Bumke J., 1964, *Studien zum Ritterbegriff*, Heidelberg.
- Bůžek V., 1996, *Regionale Ämter zwischen Staatsfunktion und Klientel in Böhmen (1526–1620)* [w:] *Städtefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeit in der politischen Kultur vom 16.-18. Jahrhundert*, red. J. Bahlcke, H.J. Bämeling, N. Kersten, Leipzig.

- Der Röm. Kays. auch zu Hungarn und Böheim, [et]c. Königl. Majestät Ferdinandi des Andern, [et]c. Verneuerte Landes-Ordnung Deroselben Erb-Königreich Böheim. Auf der jetzt Regierenden Kayser- und Königlichen Majestät Ferdinandi des Dritten, [et]c. allergnädigsten Befehl von neuem aufgeleget..., [b.m.w.] 1627.*
- Dilcher G., 2004–2008, *Arimannia [w:] Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, t. 4, Berlin.
- Dungern O., 1908, *Vom Herrenstande im Mittelalter. Eine sozialpolitische und rechtsgeschichtliche Untersuchung*, [b.m.w.].
- Ehrenpreis S., 1999, *Die Tätigkeit des Reichshofrates um 1600 in der protestantischen Kritik [w:] Reichshofrat und Reichskammergericht, Ein Konkurrenzverhältnis*, red. W. Sellert, Köln–Weimar–Wien.
- Fabri J.E., 1786, *Geographie für alle Stände*, Leipzig.
- Forst-Battaglia O., 1916, *Vom Herrenstande. Rechts- und Ständegeschichte Untersuchungen als Ergänzung zu Genealogischen Tabellen zur Geschichte des Mittelalters*, t. 1, Leipzig.
- Geschlissler O., 1942, *Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung. Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559-1806*, Wien.
- Gindely A., 1886, *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Inkolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*, Prag.
- Gmoser S., 2014, *Chronologische Liste der Reichshofräte nach Oswald von Gschließer*, Wien.
- Gmür R., 2008, *Grundrisse der deutschen Rechtsgeschichte*, Köln–München.
- Gotthard A., 2003, *Das Alte Reich 1495–1806*, Darmstadt.
- Grimm J., Grimm W., 1857, *Deutsches Wörterbuch*, t. 8, Leipzig.
- Grotenfeld H., 1874, *Die Landeshauptleute der Fürstenthümer Schweidnitz und Jauer*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesien“, nr 12.
- Gryphius A., 1653, *Register Der Haubtleute in Glogischen Fürstenthumb unter oberwehnten Fürsten und Herren [w:] Glogauisches Fürstenthumbs Landes Privilegia aus dem Originalen an tag gegeben...*, Lissa.
- Hartmann P.C., 2005, *Das Heilige Römische Reich deutscher Nation in der Neuzeit 1486–1806*, Stuttgart.
- Hassenpflug-Elzholz E., 1982, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, München.
- Hatalska-Rygorowicz M., 2009, *Kontakty księstwa opolsko-raciborskiego z Rzeczpospolitą w XVII w.*, „Śląsk Opolski”, nr 39, 2.
- Hausenblasová J., 2002, *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag.
- Hochedlinger M., Mata P., Winkelbauer T., 2019, *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*, Wien, t. 1.
- Hüllmann K.D., 1830, *Geschichte des Ursprungs der Stände in Deutschland*, Berlin.
- Hund W., 1557, *Annotata De personis Iudicij Camerae Imperialis a primo illius exordio, usq[ue] ad annum Domini MDLVI*, Ingolstadt.
- Jacobi Ch.F., Krebel G.F., 1780, *Europäisches genealogisches Handbuch in welchem die neuesten Nachrichten von allen Häusern jetztregierender europäischer Kaiser und Könige, und aller geist- und weltlichen Chur- und Fürsten, wie auch Grafen des Heiligen Römischen Reichs, ingeleichen von den Cardinälen, Mitgliedern der Ritter-Orden, auch Dom- und Capitularherren der Erz- und Hochstifter in Deutschland, befindlich...*, Gleditsch.

- Jarnut J., 1971, *Beobachtungen zu den langobardischen arimanni und exercitales*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung“, nr 88.
- Kazhdan A., 1991, *Comes Rerum Privatarum* [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, red. A. Kazhdan, Oxford – New York.
- Klöber K.L., 1785, *Von Schlesien vor und seit dem Jahr MDCCXXXIX*, t. 1, Freiburg.
- Konopnicka M., 2014, *Oficer – urzędnik – dworzanin. Kariery szlachty śląskiej w państwie pruskim (1740–1806)*, Zielona Góra.
- Kozák P., 2008, *Zrod stavovského Hlohovska. Mocenská uskupení ve slezském pozdním středověku*, Opava.
- Kuczer J., 2008, *Obsada urzędów starościńskich w dziedzicznych księstwach śląskich w obliczu absolutyzmu cesarskiego (1629–1741)* [w:] *Młodsza Europa. Od średniowiecza do współczesności*, red. J. Jurkiewicz, R.M. Józefiak, W. Strzyżewski, Zielona Góra.
- Kuczer J., 2010, *An official or a satrap? Two faces of the starost in hereditary Silesian duchies (1629–1741)*, „Slezský Sborník“, vol. 108, nr 3–4.
- Kuczer J., 2013, *Baronowie, hrabiowie, książęta. Nowe elity Śląska (1629–1740)*, Zielona Góra.
- Ladanyi O., 1990, *Terminologie der deutschen und englischen weltlichen Adelstitel in der Neuzeit*, Wien.
- Ladurner P.J., 1865, *Die Landeshauptleute von Tirol*, „Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Tirols“, nr 2.
- Leupold K.F.B., 1789, *Algemeines Adels-Archiv der österreichischen Monarchie welches in alphabetischer Ordnung alle reichsfürstliche Häuser, reiches und erbländisch gräfliche und freiherrliche Geschlechter...*, Wien.
- Lobethan F.G.A., 1796, *Das Recht des landsäßigen Adels in Teutschland*, Leipzig.
- Loen J.M., 1752, *Der Adel*, Ulm.
- Lukowsky J., 2003, *The European Nobility in the Eighteenth Century*, Easton-Bristol.
- Lünig J.C., 1711, *Kaysers Ferdinandi II. Constitution, den neuen Herren- und Ritterstand in Böhmen betreffend, de Anno 1629* [w:] *Das Teutsche Reichs-Archiv...*, t. 6, Leipzig.
- Mata P., 2004, *Svět česke aristocratié (1500–1700)*, Praha.
- Metz S., 2009, *Der Stände oberster Herr. Königtum und Landstände im südlichen Raum zur Zeit Maximilians*, Stuttgart.
- Naschenweng H.P., 2002, *Die Landeshauptleute der Steiermark. 1236–2002*, Graz.
- Ohlberg G., 1991, *Die Bezeichnung für soziale Stände, Schichten und Gruppen in den Leges Barbarorum*, t. 11, Berlin – New York.
- Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, *Niederösterreichische Gedenkbücher*, t. 31.
- Malý K., Pánek J., Janiš D. red., 2001, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v Českých zemích (1500–1619)*, Praha.
- Pauli C.F., 1753, *Einleitung In die Kenntniß de Deutschen ind Niedern Adels*, Halle.
- Petrin S., 1782, *Die Stände des Landes Niederösterreich*, Wien.
- Putschögl T., 1968, *Landeshauptmann und Landesanwalt in Österreich ob der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*, Wien.
- Pütter J.S., 1795, *Über der Unterschied der Stände, besonders des hohen und niedern Adels in Teutschland...*, Göttingen.
- Scheidt Ch.L., 1754, *Historische und Diplomatische Nachrichten von dem hohen und niedern Adel in Teutschland, mit vielen ungedruckten Urkunden...*, Hannover.
- Schieffer R., 2013, *Christianisierung und Reichsbildungen. Europa 700–1200*, München.

- Schimka E., 1967, *Zusammensetzung des nō. Herrenstandes 1520–1620*, Wien [manuskrypt].
- Schmid J.J., 1999, *Franz Ludwig von der Pfalz*, "Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon", nr 16.
- Sellert W., 1980, *Die Ordnungen des Reichshofrates 1550-1766, Quellen zu Forschungen der höchsten Gerichtsbarkeit im Alten Reich*, t. 1, Köln–Wien.
- Sellert W., 1999, *Reichshofrat und Reichskammergericht, Ein Konkurrenzverhältnis*, Köln–Weimar–Wien.
- Sinapius J., 1720, *Schlesische Curiositäten erste Vorstellung, Darinnen die ansehnlichen Geschlechter Des Schlesischen Adels*, t. 1, Leipzig.
- Strantz C.F.F., 1854, *Geschichte des deutschen Adels urkundlich nachgewiesen von seinem Ursprunge bis auf die neueste Zeit*, t. 3, Breslau.
- Tabacco, G., 1980, *Arimannia, Arimannen [w:] Lexikon des Mittelalters*, t. 1, München–Zürich.
- Titze M., 1932, *Die Verfassungsgeschichtliche Stellung der Grafen in Österreich (Vorbehmili 13.-16. Jh.)*, Wien [manuskrypt].
- Webernig E., 1987, *Der Landeshauptmann von Kärnten. Ein historisch-politischer Überblick*, Klagenfurt.
- Weltzel A., 1874, *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532 bis 1741*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthums Schlesien“, 12.
- Zedler J.H., 1733, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, t. 3, Leipzig 1733.
- Zeumer K., 1913, *Quellensammlung zur Geschichte der Deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit. Quellensammlungen zum Staats- Verwaltung- und Völkerrecht*, t. 1, Tübingen.

Barons in representative offices and administration Holy Roman Empire of the German Nation at the central and local level under the direct rule of the Habsburg dynasty in the modern era (16th-18th centuries)

Abstract

The article deals with the participation of the "state of barons" (*Herrenstand-, Freiherrnstand*) in the representative assemblies of the German Reich and the Habsburg Hereditary Countries, which collectively constituted the Holy Roman Empire of the German Nation in the period of the 16th-18th centuries. Similarly, the participation of barons in the offices of the most important bodies has been evaluated including such instances as the Reich Chamber Court, Reichs Court Council, Court Court, and on the other hand, the role played by the barons in the clerical life of the Hereditary Lands. In this way, by combining the two images, we attempt to draw attention to the value of this group, which is difficult to overstate, for the existence of the state and indicate its broad aspirations and involvement in the public life of the state. For such self-realization played a significant role in the directions of the emperors' policy for three centuries, creating a partial supremacy of barons in both central and local offices.

Key words: Holy Roman Empire of the German Nation, History of Germany, Baron, Baron of the Reich, history of parliamentarism, modern history, history of law, history of administration